

تحلیل عنصر درونمایه در آثار مژگان شیخی با موضوع امام رضا (ع) بر اساس نظر خسرو نژاد

محدثه محمدزاده لاری^۱، زهرا اختیاری^۲

۱- نویسنده مسئول، دانشجوی کارشناسی ارشد ادبیات کودک و نوجوان دانشگاه امام رضا علیه السلام

۲- دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فردوسی مشهد

چکیده

نویسندگان معاصر کتاب‌های مختلفی برای کودکان در موضوع امام رضا (ع) نوشته‌اند. در این میان مژگان شیخی نویسنده توانای ادبیات دینی کودک و نوجوان با داشتن اطلاعات تاریخی و دینی و هم دارا بودن قریحه و ذوق نویسندگی آثار خواندنی و ارزشمندی به وجود آورده است. در این پژوهش ده داستان و رمان مسافرهشتم از مژگان شیخی بنا بر نظر خسرو نژاد در زمینه درونمایه تحلیل شد. در این پژوهش دانسته شد که بیشتر درونمایه داستان‌ها از نوع موجود و آشکار است و درونمایه تهی در هیچ یک از داستان‌ها و رمان وجود ندارد. درونمایه ده داستان به ترتیب بیانگر این اهداف است: زشتی اسراف، تعیین حقوق کارگر قبل از شروع کار، حفظ آبروی افراد در حین کمک به آنان، آگاهی ائمه از زبان حیوانات، آگاهی معصومین از ضمیر افراد، خیر بودن وجود ائمه، نیکی به مردم، یکی بودن گفتار و عمل در دین. و در رمان به طور کلی به ظلم ظالم (مأمون) به مظلوم (امام رضا (ع)) اشاره شده است.

کلیدواژه: ادبیات داستانی، آثاری از مژگان شیخی، درونمایه، خسرو نژاد

۱- مقدمه

درونمایه ادبیات داستانی بازتاب قوانین زندگی انسان در اجتماع است یا خود، یک زندگی است. از همین رو کار داستان‌نویس، همانند کار جامعه‌شناس و روانکاو است. او با ابزار هنر برای کشف و تحلیل و تبیین قوانین و ساختارهای اجتماعی و بررسی شناخت و روان آدم‌ها و روانشناسی تبیین‌های اجتماعی، پی‌کاو و جستجوگر است. (مهرورز، ۱۳۸۷)

در این پژوهش، عنصر درونمایه در هریک از داستان‌های سبب‌گاززده، یک درس تازه، غریبه آشنا، گنجشک چه می‌گفت؟، قرض عبدالله، صیاد و آهو، درخت بادام، نمازباران، پیراهن یادگاری، مسافران مدینه و رمان مسافرهشتم تحلیل شد. و درونمایه این داستان‌ها به ترتیب بیانگر این اهداف است: زشتی اسراف، تعیین حقوق کارگر قبل از شروع کار، حفظ آبروی افراد در حین کمک به آنان، آگاهی‌نامه از زبان حیوانات، آگاهی معصومین از ضمیر افراد، خیر بودن وجود ائمه، نیکی به مردم، یکی بودن گفتار و عمل در دین. و در رمان به طور کلی به ظلم ظالم (مأمون) به مظلوم (امام رضا^(ع)) اشاره شده است. در این جستار درونمایه در ده اثر شیخی از نظر خسرو نژاد تحلیل شد. و دانسته شد درونمایه بیشتر داستان‌ها موجود و آشکار است.

۱-۱ پیشینه پژوهش

تاکنون در مورد این آثار هیچ پژوهشی صورت نگرفته است.

۱-۲ ضرورت و اهمیت تحقیق

به دلیل اهمیت مبحث درونمایه و دغدغه والدین ایرانی برای انتخاب درونمایه کتاب مورد مطالعه کودکان به تحلیل درونمایه کتاب قصه‌هایی از امام رضا، علیه السلام، و مسافرهشتم پرداخته شد.

۱.۳ فرضیه

۱- درونمایه بیشتر داستان‌ها از نوع موجود و به صورت آشکار بیان شده است.

۲- درونمایه تهی در داستان وجود ندارد.

۱-۳ روش کار

۲ به دلیل اهمیت مبحث درونمایه و دغدغه والدین برای انتخاب درونمایه کتاب دینی کودک به تحلیل درونمایه در داستان‌های سبب‌گاززده، یک درس تازه، غریبه آشنا، گنجشک چه می‌گفت؟، صیاد و آهو، درخت بادام، نمازباران، پیراهن یادگاری، مسافران مدینه، قرض عبدالله و رمان مسافرهشتم اثر خانم مژگان شیخی که در انتشارات قدیانی چاپ شده پرداخته شد. روش کار در تحلیل درونمایه بر اساس طرح مطرح شده مرتضی خسرو نژاد در کنفرانس دوسالانه ACLAR سیدنی در سال ۲۰۰۴ میلادی است.

۲- بحث

۲. ۱. تعریف درونمایه (یا مضمون)

درونمایه تشکیل شده از: «درون» به معنی «داخل و میان»، به اضافه «مایه» به معنای اصل هر چیز؛ مصدر و اساس، و در مجموع، درونمایه به معنی اصل درونی هر چیز است. مضمون نیز در لغت به معنی در میان گرفته شده است. یا آنچه از کلام و عبارت مفهوم شود می‌باشد. (داد سیما، ۱۳۸۱).

و در اصطلاح درونمایه فکر نهفته در ساختار داستانی است. هنرنویسندگی داستان را با درونمایه خاصی می‌آفریند. انتخاب درونمایه داستان به عوامل متعددی؛ مثل ضرورت درونی ساختار، گرایش فردی نویسنده، شناخت‌شناسی کودک، نیازهای اجتماعی و روانی کودکان وابسته است. (محمدی، ۱۳۷۸).

درونمایه از نظر خسرو نژاد

درونمایه به دو دسته درونمایه موجود (درونمایه آشکار و درونمایه پنهان) و درونمایه ی تهی (حذف شده) تقسیم می‌شود (خسرو نژاد ۲۰۰۴)؛ درونمایه آشکار داستان در قالب یک جمله و به صورت روشن بیان می‌شود. گاهی نیز نویسندگان شیوه‌های غیر صریح را برای تصویر و تشریح درونمایه‌ها بر می‌گزینند؛ برای نمونه، درونمایه‌ها را در افکار و عواطف و تخیلات شخصیت‌های داستان می‌گنجانند تا خواننده از طریق تفسیر این افکار و عواطف و تخیلات شخصیت‌های داستان می‌گنجانند تا خواننده از طریق تفسیر این افکار و تخیلات و برآیند موضوع داستان؛ به درونمایه ی آن پی ببرد. این درونمایه‌ها راکه به طور ضمنی در لایه‌های پنهان داستان به کار می‌روند، درونمایه‌های پنهان می‌گویند. (میر صادقی، ۱۳۷۶). درونمایه تهی از ناگفته‌ها سخن می‌گوید؛ از آنچه که باید باشد و نیست. این ناگفته‌ها؛ نادیده گرفته شده‌ها و این پیغام‌های از قلم افتاده درونمایه ی تهی یا پوچ یا حذف شده هستند؛ درونمایه‌ای که ممکن است زیر تأثیر ایدئولوژی نویسندگان بزرگسال در ادبیات داستانی کودک نادیده گرفته شود. (صدقت، ۱۳۸۵).

خسرو نژاد برای معرفی مفهوم درونمایه تهی از نظریه آیزنر در برنامه‌دستی بهره برده، او همچنین از نظریه استیونز برای ارائه انواع درونمایه سودجسته است. آیزنر برنامه‌دستی مدارس رابه سه دسته آشکار و پنهان و پوچ (تهی) تقسیم کرده است. به نظر او، آنچه در برنامه‌دستی از قلم افتاده، دارای اهمیتی معادل آن چیزی است که در برنامه‌دستی مدرسه‌ها گنجانده شده است؛ آیزنر این برنامه‌دستی از قلم افتاده را «برنامه‌دستی پوچ» می‌نامد. بنابراین او، آنچه نادیده گرفته می‌شود، در حقیقت بی‌اثر و تهی نیست؛ زیرا تصمیم‌هایی که افراد می‌گیرند و انتخاب‌ها و گزینش‌های آن‌ها فقط از آنچه می‌دانند اثر نمی‌پذیرد؛ بلکه زیر تأثیر آنچه نمی‌دانند نیز هست. کودکان نیز فقط از آنچه داستان به صورت آشکار یا پنهان بیان می‌کند، اثر نمی‌پذیرند؛ بلکه زیر تأثیر آن چه نمی‌گویند نیز هستند؛ از این رو، لازم است که ناگفته‌ها؛ نادیده گرفته شده‌ها و پیغام‌های از قلم افتاده داستان نیز بررسی شوند. در نتیجه با اقتباس از مفهوم تهی که آیزنر برای برنامه‌دستی بیان می‌کند. مفهوم جدید درونمایه تهی به انواع درونمایه که استیونز آن‌ها را به درونمایه آشکار و پنهان تقسیم کرده؛ اضافه شده است.

۳.۲. تحلیل عنصر درونمایه ده کتاب قصه‌هایی از امام رضا علیه السلام

۳.۲.۱. تحلیل عنصر درونمایه در داستان سبب گاززده

خلاصه داستان

۳ دو دوست در حال چیدن سیب از درخت هستند. یکی یونس نام دارد که مدام سیب را نصفه می‌خورد و بر زمین می‌اندازد. دوست یونس علت این کار او را جویا می‌شود. در همان حال امام رضا، علیه السلام، یونس را می‌بینند و به او می‌گویند: این کار تو اسراف است و خداوند اسراف‌کاران را

دوست ندارد. و شخصیت داستان به زشتی کار خود پی می برد و تصمیم می گیرد دیگر این کار را انجام ندهد.

درونمایه این داستان بنا بر نظریه آقای مرتضی خسرو نژاد از نوع درونمایه موجود و از نوع آشکار است.

۳. ۲. تحلیل عنصر درونمایه در داستان یک درس تازه

خلاصه داستان

امام رضا، علیه السلام، بعد از اتمام تدریس شان در راه به عیادت بیماری می روند و وقتی به خانه می رسند می بینند فردی مشغول تعمیر دیوار است امام از خدمتکارشان می پرسند این فرد کیست؟ خدمتکار می گوید کارگر است درونمایه این داستان از نوع درونمایه موجود و از نوع آشکار است.

۳. ۳. ۲. تحلیل عنصر درونمایه در داستان غریبه آشنا

درونمایه این داستان بنا بر نظریه آقای مرتضی خسرو نژاد از نوع درونمایه موجود و از نوع آشکار است. خلاصه داستان

عبید در راه مدینه به دلیل سرقت دزدان تمامی مالش را از دست می دهد به نزد امام می رود جریان دزدی را می گوید امام از بالای در به او مقداری پول می دهند یاران امام رضا، علیه السلام، از این کار امام تعجب می کنند. امام می گویند: نخواستم عبید خجالت بکشد.

درونمایه این داستان بنا بر نظریه آقای مرتضی خسرو نژاد از نوع درونمایه موجود و از نوع آشکار است.

۴. ۳. ۴. تحلیل عنصر درونمایه در داستان گنجشک چه می گفت؟

خلاصه داستان

روزی امام رضا، علیه السلام، با یارانشان به باغ می روند گنجشک به جیک جیک کردن می پردازد یاران از این کار گنجشک متعجب می شوند. حضرت به دنبال گنجشک می روند و یاران امام رضا، علیه السلام، متوجه می شوند؛ ماری به دور بچه های گنجشک حلقه زده مار را فراری می دهند. گنجشک خوشحال می شود. درونمایه این داستان از نوع درونمایه موجود و از نوع آشکار است.

۵. ۳. ۲. تحلیل عنصر درونمایه در داستان قرض عبدالله

خلاصه داستان

عبدالله به طیس بدهکار است. به نزد امام می رود امام مقداری پول به او می دهند و در نامه می نویسند که ۲۰ دینار بدهی ات را به طیس بردار و باقی پول برای خودت باشد و عبدالله از این که امام مبلغ بدهی او به طیس را می دانستند تعجب می کنند.

درونمایه این داستان بنا بر نظریه آقای مرتضی خسرو نژاد از نوع درونمایه موجود و از نوع آشکار است.

۲.۳.۶. تحلیل عنصر درونمایه در داستان صیاد و آهو

خلاصه داستان

روزی امام رضا، علیه السلام، همراه با یارانشان به صحرا می‌روند. شکارچی دنبال آهو می‌کند. آهو به امام پناه می‌آورد. امام صحبت آهو را متوجه می‌شوند. به شکارچی می‌گویند: به جای آهو مرا گروگان بگیر و بگذار آهو برود. آهو بعد از شیر دادن به بچه‌های خود باز می‌گردد و شکارچی از گفته خود پشیمان می‌شود و از امام معذرت می‌خواهد. درونمایه این داستان بنا بر نظریه آقای مرتضی خسروثزاد از نوع درونمایه موجود و از نوع آشکار است.

۲.۳.۷. تحلیل عنصر درونمایه در داستان درخت بادام

خلاصه داستان

امام رضا، علیه السلام، قصد ورود به شهر نیشابور داشته‌اند مردم منتظر ورود حضرت هستند. بی‌بی‌پسند هم دوست دارد امام مهمان او باشد. سرانجام امام به خانه بی‌بی‌پسند می‌روند و درخت بادامی برای او می‌کارند.

درونمایه این داستان بنا بر نظریه آقای مرتضی خسروثزاد از نوع درونمایه موجود و از نوع آشکار است.

۲.۳.۸. تحلیل عنصر درونمایه در داستان نماز باران

خلاصه داستان

مأمون خلیفه عباسی، امام رضا، علیه السلام، را با نیرنگ به خراسان می‌آورد. و ایشان را مجبور به ولایت عهدی می‌کند. از قضا باران نمی‌آید و مردم با یکدیگر می‌گویند: به خاطر ورود امام رضا، علیه السلام، به مرو خشکسالی شده است. مأمون از امام می‌خواهد دعا کند امام در خواب می‌بیند که پیامبر به ایشان دستور نماز باران می‌دهد مردم باور نمی‌کنند که با خواندن نماز باران بیاید. مأمورین مأمون در شهر اعلام می‌کنند همه برای نماز باران امام را همراهی کنند. سرانجام باران می‌آید.

درونمایه این داستان بنا بر نظریه آقای مرتضی خسروثزاد از نوع درونمایه موجود و از نوع آشکار است.

۲.۳.۹. تحلیل عنصر درونمایه در داستان پیراهن یادگاری

خلاصه داستان

ریان به مدینه می‌رود اما پولی برای خریدن سوغات ندارد. با خود می‌گوید: «به نزد امام می‌روم و پیراهن امام را به عنوان سوغات می‌برم.» امام را می‌بیند. به محض اینکه می‌خواهد با امام خداحافظی کند، خواسته خود را فراموش می‌کند. امام به او می‌گوید: «صبر کن تا پیراهنم را به تو بدهم.» ریان تعجب می‌کند زیرا از پیراهن حرفی به امام نزنده است. امام پیراهنش را به همراه مقداری پول به او می‌دهند و ریان با آن پولها سوغاتی می‌خرد. و به مدینه نزد خانواده خویش باز می‌گردد.

درونمایه این داستان بنا بر نظریه آقای مرتضی خسروثزاد از نوع درونمایه موجود و از نوع آشکار است.

۲.۳.۱۰. تحلیل عنصر درونمایه در داستان مسافران مدینه

خلاصه داستان

چند مسافر به مدینه می آیند تا با امام دیدار کنند. امام از ملاقات آنان خودداری می کنند. آن‌ها دلیلش را می پرسند. امام در جواب می گویند: چون حرف تان با عملتان یکی نیست شما می گویند. طرفدار علی، علیه السلام، هستید ولی دروغ می گویند آن‌ها در نهایت متوجه اشتباه خود می شوند.

درونمایه این داستان بنا بر نظریه آقای مرتضی خسروثراد از نوع درونمایه موجود و از نوع آشکار است.

۲. ۴. تحلیل عنصر درونمایه در رمان مسافرهشتم

۲. ۴. ۱. تحلیل عنصر درونمایه در رمان مسافرهشتم قسمت بوی خوش نان

خلاصه داستان

امام موسی کاظم حال خوشی نداشتند و نمی توانستند به کلاس درس خود روند. نجمه مادر امام رضا از امام کاظم خواستند تا به جای خود پسرشان رضا را به کلاس برای تدریس بفرستند. از طرف دیگر هارون، خلیفه وقت عباسی فشار را برای تعطیلی کلاس‌ها زیاد کرده بود. نجمه برای امام کاظم نان درست کرد و وقتی بوی خوش نان در خانه پیچید. امام کاظم به یاد دوران کودکی امام رضا که نجمه نان می پخت و امام رضا منتظر بود تا پدر از کلاس درس به خانه برگردد افتادند.

درونمایه این داستان از نوع درونمایه موجود و پنهان می باشد.

۲. ۴. ۲. تحلیل عنصر درونمایه در رمان مسافرهشتم قسمت یک سبد خرما

خلاصه داستان

مأموران هارون امام کاظم، علیه السلام، را دستگیر می کنند امام کاظم به امام رضا، علیه السلام، می گویند هر شب در خانه من بخواب تا وقتی که خبری از من به تو برسد. امام هر شب را در خانه پدر می خوابند تا اینکه یک شب امام رضا، علیه السلام، به ام احمد خدمتکار منزل پدر می گویند آنچه پدرم به شما داده را به من بدهید. ام احمد دو هزار دینار را به امام رضا، علیه السلام، می دهد. سرانجام معلوم می شود امام در زندان توسط هارون با یک سبد خرما زهر آلود به شهادت رسیدند. امام رضا، علیه السلام، بعد از شهادت پدر بزرگوارشان به امامت می رسند و کرسی درس امام کاظم، علیه السلام، را به عهده می گیرند.

درونمایه این داستان از نوع درونمایه موجود و پنهان می باشد.

۲. ۴. ۳. تحلیل عنصر درونمایه در رمان مسافرهشتم قسمت یک روز تابستانی

خلاصه داستان

امام سلیمان مشغول صحبت در مورد قصد مأمون در جهت از میان برداشتن امین، برادر مأمون هستند. گنجشکی دور و بر سر امام می چرخد و امام را به دنبال خود می کشاند. امام به دنبال گنجشک می روند. در نهایت متوجه اذیت ماری به جوجه‌های گنجشک می شوند. سلیمان با بیل مار را می زند. کمی جلوتر امام و سلیمان دو پیچه را می بینند که سببها را یک گاز می زنند و دور می ریزند. امام پسر را نصیحت می کنند. پسر نصیحت امام را قبول می کند. سپس امام و سلیمان به خانه امام می روند و مردی را می بینند. که مشغول درست کردن دیوار است. امام متوجه می شوند که خادم مزد کارگر را از

قبل را نداده است. امام خادم را نصیحت می کنند که مزد را از قبل به کارگر بدهند. چندی بعد امام و سلیمان به مسجد می روند. مردی به نام عبدالله به امام می گوید: به طیس بدهکارم و او آبرو برایم نگذاشته است. اگر می شود کمکم کنید امام حتی بیشتر از آن پولی که عبدالله گفته به او می دهند و عبدالله تعجب می کند. سلیمان برای عبدالله جریان احمد بزنی و فخر فروشی ناشی از دیدار امام را برای عبدالله تعریف می کند و داستان پایان می یابد.

درونمایه این داستان از نوع درونمایه موجود و آشکار است.

۲. ۴. ۴. تحلیل عناصر داستان در رمان مسافرهشتم قسمت مأمون در تالار آینه

چکیده داستان

مأمون در تالار آینه قدم می زد و بلند بلند فکرمی کرد خوشحال بود که برادرش امین رابه قتل رسانده و اکنون خطر اصلی حکومت خود را امام رضا، علیه السلام، می دانست. وزیرش به او پیشنهاد داد تا امام رضا، علیه السلام، را از مدینه به مرو بیاورند و امام رضا را جانشین خود کند.

درونمایه این داستان از نوع موجود و پنهان است.

۲. ۴. ۵. تحلیل عناصر داستان در رمان مسافرهشتم قسمت پیک و پیام ها

خلاصه داستان

امام رضا بر سر مزار پیامبر نشسته بودند و با پیامبر درد و دل می کردند. بعد به کلاس درس شان رفتند. فردی در کلاس درس از ایشان تقاضای پول می کند. امام پول را از پشت در به او می دهند. مأمون پیک های مختلفی را برای آمدن به مرو به مدینه می فرستد. امام قبول نمی کنند سرانجام با اصرار پیک مأمون امام مجبور به ترک مدینه به مقصد مرو می شوند و با خانواده خود وداع می کنند.

درونمایه این داستان از نوع موجود و آشکار است.

۲. ۴. ۶. تحلیل عنصر درونمایه در رمان مسافرهشتم قسمت کاروان می رود

خلاصه داستان

ابوضحاک امام رضا، علیه السلام، رابه طرف مرو می برد. امام برای آخرین بار با مرقد پیامبر وداع می کند. محمد فرزند امام به خاطر رفتن امام اشک در چشمانش جاری شده بود. امام او رادل داری می دهند. کاروان امام در راه به مرو از عناب و عیون و نجاج گذشتند. در نجاج مردم به دیدن امام در مسجد رفتند که ابو حیب یکی از این افراد بود که طبق خوابی که دیده بود امام ۱۸ خرما به او در مسجد دادند.

درونمایه داستان از نوع موجود و آشکار است.

۲. ۴. ۷. تحلیل عنصر درونمایه در رمان مسافرهشتم قسمت سرزمین آب های فراوان

خلاصه داستان

امام رضا، علیه السلام، همراه مأمور مأمون (ابوضحاک) و چند تن از یارانشان به خوزستان می رسند. در آن جا بیمار می شوند. به طبیب می گویند: نیشکر تهیه کنید. سرانجام از فردی که امام رضا می گویند، نیشکر می گیرند. بعد به اربق می روند. در اربق جعفر نوفلی را دیدند. عده ای در اربق باور نداشتند

؛ امام موسی کاظم، علیه السلام، به شهادت رسیدند و خمس خود را به امام رضا، علیه السلام، نمی دادند. امام به جعفر نوفلی می گویند: پدرم شهید شده اند و بعد من هم فرزندانم جواد به امامت می رسد. از اقلیم هفدهم گذشتند. در راه نیشابور به منطقه ای رسیدند که چند آهو به امام گویی گفتند: که در این سفر به شهادت می رسی از آن موقع به بعد به آن منطقه آهوان می گویند.

درونمایه داستان از نوع موجود و آشکار است.

۲. ۴. ۸. تحلیل عنصر درونمایه در رمان مسافرهشتم قسمت «درخت بادام»

خلاصه داستان

در این داستان کاروان امام رضا، علیه السلام، وارد خراسان می شود. به نیشابور می رسد. در نیشابور «شیخ ابو یعقوب» و «شیخ محمد طوسی» به استقبال امام رفتند. امام به منزل «بی بی پسند» رفتند و درخت بادامی را کاشتند. مردم به خانه «بی بی پسند» رفتند و از بادامها خوردند. امام شخصی به نام «احمد» را با دستور العملی که در خواب به او دادند، شفا دادند. امام در محله فوزا حمامی ساختند، چشمه ای را لای رویی کردند و دستور دادند حوضی ساخته شود و آب چشمه در حوض ریخته شود تا مردم با آبش وضو گیرند.

۲. ۴. ۹. تحلیل عنصر درونمایه در رمان مسافرهشتم قسمت آهوی فراری

خلاصه داستان

کاروان مأمون به همراه امام رضا، علیه السلام، از نیشابور به مقصد طوس حرکت کردند. در بین راه آهویی به امام پناه می آورد. شکارچی ای به دنبال آهوست. امام ضامن آهو می شوند. قرار می شود؛ آهو برود، کار خود را انجام دهد و برگردد. شکارچی بعد برگشت آهو از کار خود نزد امام پیشیمان می شود و از امام معذرت می خواهد. امام در روستای ده سرخ شروع به کندن زمین می کند و آبی از زمین می جوشد. سرانجام به سناباد می رسند. امام به سنگ های کوه سناباد تکیه می دهند و از سنگ برکت را برای غذای مردم می خواهند. امام سپس به محله طوس می رسیدند و به باغ حمیدبن قحطبه وارد شدند و در کنار قبرهارون خطی کشیدند و جایگاه دفن خود را نشان دادند. درونمایه داستان از نوع موجود و آشکار است.

۲. ۴. ۱۰. تحلیل عنصر درونمایه در رمان مسافرهشتم قسمت نگینی در وسط ریگزار

خلاصه داستان

امام رضا، علیه السلام، به شهر سرخس می رسند. مأموران مأمون به دلیل توجه بیش از اندازه به امام رضا، علیه السلام، امام را در اتاقی زندانی می کنند و شایعه می کنند که امام همه مردم را بنده خود می داند. عبدالسلام به دیدار امام می رود مأموران منع ملاقات عبد السلام با امام رضا، علیه السلام، به بهانه نماز امام رضا، علیه السلام، می شود. سرانجام امام را می بیند و جریان را می گوید و با سخن امام این دسیسه هم از بین می رود. احمد بن عبید امام را در هنگام خروج از سرخس می بیند و از امام می خواهند تا جمله ای به او بگویند تا باعث آرامش قلبش شود امام جمله «لا اله الا الله» را پناهگاه خود می دانند و معتقدند که هر کس این جمله را از صمیم قلب بگوید در قلب من جای گرفته است.

درونمایه داستان از نوع موجود و آشکار است.

۲.۴.۱۱. تحلیل عنصر درونمایه دررمان مسافرهشتم قسمت آخرین شهر

خلاصه داستان

امام رضا، علیه السلام، در سفری که به اجبار از مدینه به مرو داشتند. سرانجام به مرو می‌رسند. مأمون قبل ورود امام به شهر دستور می‌دهد. شهر را آذین ببندند و خانه‌ای را در کنار قصر خود برای امام در نظر می‌گیرد. امام بعد از سه روز استراحت به مأمون پیشنهاد خلافت را به امام می‌دهد. امام به مأمون با بیان جمله‌ای حکیمانه می‌فهماند که از نقشه مأمون آگاهی یافته است. مأمون خشمگین می‌شود و به امام می‌گوید: چاره‌ای برای پذیرش خلافت ندارید. امام نمی‌پذیرد. سرانجام مأمون امام را مجبور به قبول ولایتعهدی می‌کند.

درونمایه داستان از نوع موجود و آشکار است.

۲.۴.۱۲. تحلیل عنصر درونمایه دررمان مسافرهشتم قسمت شمل سبز

خلاصه داستان

مأمون در طی مراسمی امام رضا را به عنوان ولیعهد خود به همه اعلام می‌دارد. حتی به پسر خود عباس می‌گوید: ابتدا تو با امام بیعت کن. در طی مراسم عباس پسر مأمون به جلو می‌رود. امام دستش را بلند می‌کند. طوری که پشت آن مقابل صورتش بود و کف آن رو به مردم. مأمون علت این که چرا امام دستش را برای بیعت دراز نمی‌کند را از امام می‌پرسد: امام می‌گویند رسول خدا این گونه بیعت می‌کرد. مأمون سرانجام دستور می‌دهد به نام امام سکه بزنند و شمل خود را از سیاه به مشکی تبدیل می‌کند.

درونمایه داستان از نوع موجود و آشکار است.

۲.۴.۱۳. تحلیل عنصر درونمایه دررمان مسافرهشتم قسمت درودیوارهای شهر

خلاصه داستان

بعد از نماز عید که برگزار نشد. مردم خیلی بیش از پیش امام را دوست داشتند. دشمنان امام به خاطر محبوبیت امام به او حسادت کردند. مدتی بود باران نمی‌بارید. مأمون از امام می‌خواهد به صحرا بروند و نماز باران بخوانند. امام به صحرا می‌رود و نماز باران می‌خواند و باران می‌بارد. دشمنان امام از باریدن باران ناراحت می‌شوند.

درونمایه داستان از نوع موجود و آشکار است.

۲.۴.۱۴. تحلیل عنصر درونمایه دررمان مسافرهشتم قسمت «باران نمی‌بارد»

خلاصه داستان

بعد از نماز عید که برگزار نشد. مردم خیلی بیش از پیش امام را دوست داشتند. دشمنان امام به خاطر محبوبیت امام به او حسادت کردند. مدتی بود باران نمی‌بارید. مأمون از امام می‌خواهد به صحرا بروند و نماز باران بخوانند. امام به صحرا می‌رود و نماز باران می‌خواند و باران می‌بارد. دشمنان امام از باریدن باران ناراحت می‌شوند.

درونمایه داستان از نوع موجود و آشکار است.

۲. ۴. ۱۵. تحلیل عنصر درونمایه دررمان مسافرهشتم قسمت دشمن قدیمی

خلاصه داستان

از آغاز ولایتعهدی امام رضا، علیه السلام، فردی به نام جلودی سردار سپاه هارون مخالف این اقدام مأمون بود و مأمون اورابه همین دلیل به زندان انداخت. در زمان هارون جلودی به خانه امام رضا، علیه السلام، در مدینه یورش برد و هتاکی کرد. از قضا در زمان محاکمه جلودی در نزد مأمون امام رضا، علیه السلام، حضور داشتند. امام از مأمون خواستند: از خون جلودی بگذرد. جلودی فکر کرد: امام به مأمون دستور قتل او را دادند. به مأمون گفت: هرچه علی بن موسی گفت: اجرا کن. و مأمون سرانجام دستور قتل جلودی را داد.

درونمایه داستان از نوع موجود و آشکار است.

۲. ۴. ۱۶. تحلیل عنصر درونمایه دررمان مسافرهشتم قسمت پیراهن یادگاری

خلاصه داستان

مأمون برای ضایع کردن شخصیت امام جلساتی را تشکیل می دهد. اطرافیان مأمون از برتری علمی امام نسبت به همه سخن می گویند. مأمون امام را سرزنش می کند. امام ناراحت می شوند. گریه می کنند. در نماز از خداوند کمک می خواهند. ریان، یکی از دوستان امام از مدینه برای دیدن امام به مرو می آید. در همین حین خبر وفات حضرت معصومه به امام می رسد. ریان به امام تسلیت می گوید و از دعبل و جریانی که برای او اتفاق افتاده به امام می گوید و زمانی که می خواهد از امام خداحافظی کند. امام فکر او را می خوانند و به او پیراهن خود و مقداری پول می دهند. تا ریان برای زن و بچه اش سوغاتی بخرد و ریان تعجب می کند امام چگونه فکر او را خوانده اند.

درونمایه داستان از نوع موجود و آشکار است.

۲. ۴. ۱۷. تحلیل عنصر درونمایه دررمان مسافرهشتم قسمت مهمان های جدید

خلاصه داستان

چند نفر از مدینه می آیند تا امام را ببینند امام آن ها را نمی پذیرند. در نهایت بعد از چند دفعه اصرار مهمانان سرانجام امام آن ها را می پذیرد. امام بعد از پذیرش مسافران با آن ها سرد برخورد می کنند. مسافران علت را می پرسند. امام می فرماید: حرف تان با عمل تان یکی نیست. چند روز بعد احمد بن محمد بزنطی از شاگردان امام از مدینه به دیدار امام می آید و خبر ورود و خروج پسر امام را از درب پشتی می دهد. امام نامه ای به پسرشان می نویسد و می گویند پسرم از درب اصلی خانه بیرون برو و به اقوام و هر کسی که دیدی بدون تقاضای او کمک کن.

درونمایه داستان از نوع موجود و آشکار است.

۲. ۴. ۱۸. تحلیل عنصر درونمایه دررمان مسافرهشتم قسمت آن چهارمرد

خلاصه داستان

مأمون ۴ نفر را مأمور می کند که فضل بن سهل را در حمام به قتل برسانند. اما به کسی چیزی نگویند. و بعد انجام کار غیب شوند. به طوری که هیچ رد و نشانی از آن ها نباشد. فضل در حمام به قتل می رسد. مأمون دستور پیدا کردن قاتلین را صادر می کند. آن چهارمرد توسط فردی شناسایی می شوند و آن ها رابه نزد مأمون می برند. مأمون هدف آن ها را از کشتن

فضل می پرسد. آن‌ها می گویند. ما به دستور شما فضل را کشتیم. مأمون که رسوایی خود را می بیند. دستور کشتن آن‌ها را می دهد.

درونمایه داستان از نوع موجود و آشکار است.

۲. ۴. ۱۹. تحلیل عنصر درونمایه دررمان مسافرهشتم قسمت ابرهای سیاه

خلاصه داستان

مأمون برای سواری به بیرون شهر می رود. با خود بلند بلند فکر می کند که امین و فضل را کشتیم؛ ولی حالا مشکل علی بن موسی است. از دست علی بن موسی نمی توانم به شیوه فضل و امین خلاص شوم. باید تدبیری بیاندیشم. درونمایه این داستان از نوع موجود و پنهان است.

۲. ۴. ۲۰. تحلیل عنصر درونمایه دررمان مسافرهشتم قسمت یک سبد انار

خلاصه داستان

مأمون امام را برای ناهار دعوت می کند. انگور سمی را از قبل برای ناهار آماده می کند. امام از انگور می خورند و بیمار می شوند. امام به خانه می روند. اهالی خانه هم به دلیل بیماری امام غذا نمی خورند. مأمون به عبدالله بن بشیر دستور می دهد ناخون هایش را بلند کند. به کسی چیزی نگوید. سرانجام یک ماده سیاه رنگ به عبدالله می دهد و می گوید: دست هایت را با این چرب کن. زمانی که گفتم آب انار را بگیر و به امام بده. مأمون و عبدالله به دیدار امام می روند. مأمون به بهانه عدم رسیدگی به امام دستور می دهد: عبدالله برای امام آب انار بگیرد. امام آب انار سمی را می خورند و جان به جان آفرین تسلیم می کنند.

درونمایه داستان از نوع موجود و آشکار است.

۲. ۴. ۲۱. تحلیل عنصر درونمایه دررمان مسافرهشتم قسمت شئل سیاه

خلاصه داستان

مأمون خبر وفات امام را می شنود، بی تابی می کند. دستور می دهد به عموی امام خبر دهند. عمو امام با دیدن حال مأمون چیزی به او نمی گوید. مأمون دستور می دهد امام را کنار پدرش دفن کنند. عبدالله وحشت زده است. و مأمون دوباره برای به دست آوردن دل عباسیان شئل سیاه به تن می کند.

درونمایه داستان از نوع موجود و آشکار است.

۵. نتیجه گیری

۵. ۱. نتیجه گیری

مژگان شیخی نویسنده‌ای توانا در حوزه کودک و نوجوان است. درصد بالایی از درونمایه داستان‌ها در عنوان داستان بیان شده است و از نوع آشکار است و اصلاً درونمایه تهی در هیچ کدام از داستان‌های تحلیل شده در این پژوهش وجود ندارد. درونمایه داستان سیب گاززده زشتی اسراف است. درونمایه داستان یک درس تازه تعیین حقوق کارگر قبل از شروع کار است. درونمایه داستان غریبه آشنا حفظ آبروی افراد در حین کمک به آنان است. درونمایه داستان گنجشک چه می گفت؟ فهم ائمه معصومین از زبان حیوانات است. درونمایه داستان قرض عبدالله کمک به افراد در زمان

گرفتاری و آگاهی ائمه معصومین از ضمیر افراد است. درونمایه داستان صیاد و آهو فهم زبان حیوانات توسط ائمه معصومین است. درونمایه در داستان درخت بادام بیان خیر بودن وجود ائمه معصومین است. درونمایه در داستان نماز باران خیر بودن وجود ائمه معصومین است. درونمایه داستان پیراهن یادگاری آگاهی ائمه معصومین از ضمیر افراد و بخشش و هدیه به مؤمنان و دوستان خانندان عصمت است. درونمایه در داستان مسافران مدینه الزام به عمل نمودن به فرمایش خدا و ائمه معصومین به دین است. درونمایه در رمان مسافرهشتم به طور کلی ظلم ظالم، مأمون و هارون، به دو امام بزرگوار امام رضا، علیه السلام و امام کاظم، علیه السلام است. و نیز؛ نمایاندن زشتی نیرنگ نیرنگ باز (مأمون)؛ نشان دادن چهره واقعی مأمون؛ علاقه وافر مردم مدینه و مرو و ایران به امام رضا، علیه السلام، است.

نام داستان	درونمایه
سیب گاززده	زشتی اسراف
یک درس تازه	تعیین حقوق کارگر قبل شروع کار
غریبه آشنا	حفظ آبروی افراد حین کمک به آنها
گنجشک چه می گفت؟	آگاهی ائمه از زبان حیوانات
قرض عبدالله	اشراف ائمه بر ضمیر افراد
صیاد و آهو	اشراف ائمه بر ضمیر افراد
درخت بادام	خیر بودن وجود ائمه
نماز باران	خیر بودن وجود ائمه
پیراهن یادگاری	اشراف ائمه بر ضمیر افراد، نیکی به مردم
مسافران مدینه	یکی بودن گفتار و عمل در دین
(رمان مسافرهشتم): بوی خوش نان	ظلم ظالم به مظلوم

یک سبدخرما	ظلم ظالم به مظلوم
یک روز تابستانی	اشراف ائمه بر ضمیر افراد، آگاهی ائمه از زبان حیوانات
مأمون در تالار آینه	ظلم ظالم (مأمون)
پیک‌ها و پیام‌ها	ظلم ظالم به مظلوم
کاروان می‌رود	ظلم ظالم به مظلوم
سرزمین آب‌های فراوان	اشراف ائمه بر ضمیر افراد، محبوبیت امام رضا (ع)
درخت بادام	خیر بودن وجود امام رضا (ع)
آهوی فراری	آگاهی ائمه از زبان حیوانات
نگینی در وسط ریگزار	ظلم ظالم به مظلوم
آخرین شهر	اجبار به قبول ولایتعهدی توسط مأمون به امام رضا (ع)
شئل سبز	مراسم ولایتعهدی
درود یوارهای شهر	خیر بودن وجود امام رضا (ع)
باران نمی‌بارد	خیر بودن وجود امام رضا (ع)
دشمن قدیمی	مهربانی امام رضا (ع) با دشمن خود
پیراهن یادگاری	اشراف ائمه بر ضمیر افراد
مهمان‌های جدید	ضرورت یکی بودن گفتار و عمل به دین
آن چهارمرد	زشتی نیرنگ مأمون

نربان ادبیات و گفتمان صلح

Fifth National Conference on Language, Literature and Peace Discourse

زشتی نیت مأمون	ابرهای سیاه
شهادت مظلومانه امام رضا علیه السلام	یک سبد انار
زشتی نیرنگ مأمون، رسوایی دروغگو	شئل سیاه

جدول ۱- بیان درونمایه

نام داستان	نوع درونمایه
سیب گاززده	موجود، آشکار
یک درس تازه	موجود، آشکار
غریبه آشنا	موجود، آشکار
گنجشک چه می گفت؟	موجود، آشکار
قرض عبدالله	موجود، آشکار
صیاد و آهو	موجود، آشکار
درخت بادام	موجود، آشکار
نمازبان	موجود، آشکار
پیراهن یادگاری	موجود، آشکار
مسافران مدینه	موجود، آشکار
(رمان مسافرهشتم): بوی خوش نان	موجود، پنهان

موجود، پنهان	یک سبدرما
موجود، آشکار	یک روز تابستانی
موجود، پنهان	مأمون در تالار آینه
موجود، آشکار	پیک ها و پیام ها
موجود، آشکار	کاروان می رود
موجود، آشکار	سرزمین آب های فراوان
موجود، آشکار	درخت بادام
موجود، آشکار	آهوی فراری
موجود، آشکار	تگینی در وسط ریگزار
موجود، پنهان	آخرین شهر
موجود، آشکار	شنل سبز
موجود، آشکار	درود یوارهای شهر
موجود، آشکار	باران نمی بارد
موجود، آشکار	دشمن قدیمی
موجود، آشکار	پیراهن یادگاری

مهمان های جدید	موجود، آشکار
آن چهارمرد	موجود، آشکار
ابرهای سیاه	موجود، پنهان
یک سبد انار	موجود، آشکار
شئل سیاه	موجود، آشکار

جدول شماره ۳- تقسیم درونمایه از نظر مرتضی خسرو نژاد

منابع

- ۱- بابا سالار، علی اصغر، المرعی، حسین، بررسی ادبیات داستانی کودک و نوجوان در ایران در دهه چهل و پنجاه از لحاظ درونمایه با تکیه بر هجده داستان از یازده نویسنده، مجله سبک شناسی نظم و نشر فارسی (بهار ادب)، شماره پیاپی ۳۸، ش ۴، زمستان ۱۳۹۶، صص ۶۱-۴۵
- ۲- بی.تویاس، رونالد، ۱۳۸۹، درونمایه در داستان، ترجمه مهرنوش طلایی، اهواز، رسش
- ۳- داد، سیما، ۱۳۸۰، فرهنگ اصطلاحات ادبی، چاپ چهارم، تهران، انتشارات سخن
- ۴- شیخی، مژگان، ۱۳۹۳، قصه هایی از امام رضا (ع) سبب های گانزده، چاپ اول، تهران، انتشارات قدیانی
- ۵- _____، ۱۳۹۳، قصه هایی از امام رضا (ع) یک درس تازه، چاپ اول، تهران، انتشارات قدیانی
- ۶- _____، ۱۳۹۳، قصه هایی از امام رضا (ع) غریبه آشنا، چاپ اول، تهران، انتشارات قدیانی
- ۷- _____، ۱۳۹۳، قصه هایی از امام رضا (ع) گنجشک چه می گفت؟، چاپ اول، تهران، انتشارات قدیانی
- ۸- _____، ۱۳۹۳، قصه هایی از امام رضا (ع) قرض عبدالله، چاپ اول، تهران، انتشارات قدیانی
- ۹- _____، ۱۳۹۳، قصه هایی از امام رضا (ع) صیاد و آهو، چاپ اول، تهران، انتشارات قدیانی
- ۱۰- _____، ۱۳۹۳، قصه هایی از امام رضا (ع) درخت بادام، چاپ اول، تهران، انتشارات قدیانی
- ۱۱- _____، ۱۳۹۳، قصه هایی از امام رضا (ع) نمازبان، چاپ اول، تهران، انتشارات قدیانی
- ۱۲- _____، ۱۳۹۳، قصه هایی از امام رضا (ع) پیراهن یادگاری، چاپ اول، تهران، انتشارات قدیانی
- ۱۳- _____، ۱۳۹۳، قصه هایی از امام رضا (ع) مسافران مدینه، چاپ اول، تهران، انتشارات قدیانی
- ۱۴- _____، ۱۳۹۳، مسافرهشتم، چاپ اول، تهران، انتشارات قدیانی
- ۱۵- فروزنده، مسعود، نقد و تحلیل عناصر داستان در گزیده ای از داستان های کودکان، مجله ادب پژوهی، ش ۹ (پاییز ۱۳۸۸)، صص ۱۷۱-۱۵۱
- ۱۶- صداقت، منصوره، خوشبخت، فریبا، البرزی، محبوبه، بررسی موضوع ها و درونمایه های موجود و تهی داستان های کودک (پنجاه داستان برگزیده ی شورای کتاب کودک در سال های ۱۳۸۵-۱۳۸۰، مجله علمی پژوهشی مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز، سال پنجم، ش ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۳)، ۱۲۸-۱۰۸
- ۱۷- لتوین جو، دیوید، استاکدیل، رابین، معماری درام (پیرنگ، شخصیت، درونمایه، ژانر و سبک)، ترجمه امیرراکعی، ۱۳۹۴، تهران، انتشارات ساقی
- ۱۸- محمدی، محمد هادی، ۱۳۷۸، روش شناسی نقد ادبیات کودکان، چاپ اول، تهران، انتشارات سروش
- ۱۹- میرصادقی، جمال، ۱۳۹۴، عناصر داستان، چاپ نهم، تهران، انتشارات سخن
۲۰. مهرورز، زکریا، ادبیات داستانی چیست؟ مجله رشد معلم، سال هجدهم، شماره ۱۴، ۱۳۸۷، ۵۵